

ЕПОС – ВЪЗНИКВАНЕ И ВИДОВЕ

При възникването на организирани форми на държавност универсалният митологичен модел вече не може да удовлетвори нарасналите потребности на човешкото съзнание от адекватно обяснение на света. Човекът все повече се осъзнава като индивидуалност и търси своето различие от митологичните корени. Появява се дистанцията между света и човека, между митологично общото и индивидуално човешкото.

Човешката словесност като форма на познание на света и като форма на изкуство също се променя. В сферата на семейството митът се трансформира в приказка, а в сферата на формиращата се държава – в **епос**.

Епичният разказ, както и приказката, съдържа елементи от митологичното мислене. Той създава история на рода, която под знака на архаичността носи нюанс на недостоварност и неопределеност. Историческото време и неговата събитийна и устно документирана фактологичност все още се възприемат като част от митологичното. В същото време историческият къс време се осъзнава като следваща фаза, като последици от движението на вечното митологично време. Отношението мит – история е наситено със смисъла на отношение между цялото и част от него, като много ясно се отчита дистанцията на времето. Митът се съотнася към дълбоката старина; приказното действие – като следващо по време, а действието на епическия разказ – като наскоро отминало.

Митологичният герой с божествен характер, трансформиран в обикновен човек в приказката, отново се възражда в епоса. Епическият герой е изявена личност, лидер на племето, възвишен и идеализиран по подобие на митологичния. Той вече не е demiurg в космически план, но е творческа, съзидателна личност. Неговата цел е отвоюването на независима територия на племето и създаването на държава. Разказът за изключителните дела и подвизи на епическия герой е колкото исторически достоверен, толкова и митологически изначален. Той се разгръща като история за „истинските люде“.

Най-общо се открояват два типа епос – **архаичен(митологичен) и**

класически(историко-героически).

Архаичният(митологичен) епос възниква при оформянето на племенните общности. Поради устната форма на неговото създаване и разпространение първообразите му са изчезнали и за тях се съди по следите, които оставят в класическия героически епос.

За архаичния епос е в сила митологичното противопоставяне между *свое* (човешко) и *чуждо*

(демонско). На преден план в повествованието стои грандиозната борба между тези сили. Човешките врагове най-често са

хтонични,

т.е. свързани с долния, подземния свят, с болестите и смъртта. Човешкото племе принадлежи към „средната“ земя и се ползва с покровителството на божествения „небесен“ свят. Постоянното противоборство между силите на доброто (хората) и силите на злото (демоните) символизира защитата на утвърдения в митологичните времена космичен ред от силите на хаоса.

В архаичните епоси човешкото племе не притежава истинско име. То е героическо човешко племе въобще. Много от епическите герои, имащи дори истински прототипове, са съотнесени към боговете или изпълняват техни функции.

Сюжетите на архаичния митологичен епос са два основни типа. Първият разказва за устройството на света и установяването на хармоничния световен ред. Той носи внушението, че човекът има фиксирано място в общата космическа верига, неговите грешки предизвикват космически последици, разрушаващи хармонията на света.

Другият тип архаични митологични сюжети е ориентиран към генеалогията на човека и рода. В него се утвърждава родовото начало и мястото на индивида като част от колектива.

На авторите – интерпретатори на архаичния епос (аеди и рапсоди) се възлага функцията на посредник между историческото минало и настоящето. Макар и съвременници на своите слушатели, те разказват така, сякаш са очевидци на събитията

от отминалите времена. Те не само изпяват, но и творчески ритуално изживяват епическия разказ. В словото им духът на миналото „оживява“ и започва да действа като ставаща в момента реалност. Заради този талант обществото ги счита за избраници на боговете, приписва им богоравност и им отдава огромна почит.

Класическият (историко-героически) епос възниква на етапа на ранното държавно обособяване (на архаичните и по-късно – на феодалните държави). Основният конфликт, отразен в него, е конфликтът между племена или етноси, воюващи за територии и блага. Епическият герой е водач, който концентрира в себе си племенната мощ. В класическия епос от Средновековието героят е и защитник на религиозната кауза (крал Артур например).

Най-висок художествен израз старогръцкият героичен епос има в творчеството на Омир и най-вече в „Илиада“. Тя оставя дълбока следа в културната памет на човечеството с високата художествена мяра за епична героичност на човешкото действие, превърната от Омир в културен акт на времето и епохата.

В българската култура епичните творби са от времето на падането на южните славяни под турско робство. Сюжетите разказват за борбата срещу чуждото племе, което е и от друга религия. Герои на българските епични цикли са Грую войвода, Момчил войвода, Дойчин войвода, но най-голяма е популярността на Крали Марко.